

Een rondgang door het poppenhuis

A guide to the dolls'house

Een rondgang
door
het poppenhuis

A guide
to
the dolls'house

Haags Gemeentemuseum

1 Het Voorhuys

2 De Musieksaal

3 De Porseleinkamer

4 De Kraamkamer

5 De Tuin

6 De Keuken

7 De Konstkamer

8 De Kinderkamer

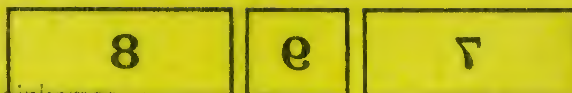
9 De Zolder

1	27 x 46 cm	4	55 x 39 cm	7	54 x 27 cm
2	65 x 45 cm	5	55 x 39 cm	8	25 x [illegible] cm
3	65 x 45 cm	6	55 x 39 cm	9	[illegible]

1 Het Voorhuys

2 De Musieksaal

3 De Porseleinkamer

4 De Kraamkamer

5 De Tuin

6 De Keuken

7 De Konstkamer

8 De Kinderkamer

9 De Zolder

1	27 x 46 cm	**4**	55 x 39 cm	**7**	54 x 27 cm
2	65 x 45 cm	**5**	55 x 39 cm	**8**	25 x 37 cm
3	65 x 45 cm	**6**	55 x 39 cm	**9**	56 x 27 cm

Den 28 October 1743
is Een Nieuwt Cabinet
tot het Poppe huys=
=Cieraat tuysgekoome
Synde Van Glaat Worter=
=hout, En Aan Jan
meyjer Volgens Reekeny
daar Voor betaaldt f 230:-
in dit Cabinet Syn de
beste Vertrekken Uyt
het Cabinet N:o 3 geplaast.

komt Van de Anderdy f 230:-

Als Ook de Geschilderde
=En porseleyn kaamer
Uyt het Cabinet N:o 2
En de Voornaamste
Meubelen & Raaretyte
die in de drie Cabinetten
Geweest Syn, die Wy
den 11 April 1743
in de keysers kroon
Gekogt hadden

Inleiding

In 1760 overlijdt te Amsterdam Sara Rothé, huisvrouw van Jacob Ploos van Amstel. Op de inventaris, die na haar dood wordt opgemaakt komt o.a. voor 'een konstcabinet met al de kleine huishouding daartoe behorende'. Dit is het poppenhuis, – dat geen kinderspeelgoed is geweest – dat zich sinds 1919 bevindt in het bezit van ons Gemeentemuseum. Het interesseert ons om verschillende redenen en onze nieuwsgierigheid zal stellig ook uitgaan naar de vraag hoe in vroeger tijden zulk een poppenhuis tot stand kwam. Hierover vrezen wij nooit het rechte te weten te komen en te zullen moeten blijven gissen naar wensen en bedoelingen van de eigenaresse.
Maar in ons geval blijft het poppenhuis niet in raadselen gehuld: een zakelijke huisvrouw noteert nauwkeurig het wel en wee van haar poppenhuis en al wat het haar heeft gekost. Twee boekjes met notities zijn tot op heden bij het poppenhuis bewaard gebleven.
Zo lezen wij dat Sara Ploos van Amstel op 10 april 1743 op een veiling in 'De Keizerskroon' te Amsterdam drie kabinetten met toebehoren koopt voor f. 903.–. Zij heeft nu drie verschillende 'poppekassen' in haar bezit, waarvan er twee nog uit de 17e eeuw dateren, wat wij behalve uit de stijl van de verschillende kamers, ook weten uit het feit dat zij al in 1700 eenmaal ter veiling waren geweest. Als vrouw van haar tijd wil zij deze oude huizen in zekere zin moderniseren en zij begint met het bestellen van een 'núúwt Cabinet' – voor het exemplaar dat ons poppenhuis nu huisvest – en dit wordt haar, zoals uit haar notitieboekje blijkt, op 28 oktober 1743 thuisbezorgd voor de somma van f. 230.–.
Nauwgezet zal zij alle kosten noteren die zij heeft bij het inrichten en welke onderdelen uit haar op de veiling verworven huizen zij erin onderbrengt. Zo vermeldt zij o.a. de klok in de vestibule als 'een orlosikasje van glat hout in het voorhuys' voor vier gulden en 16 stuivers, waarin een 'klein gout sak orlosetje' voor acht en twintig guldens – de lamp – 'lantarentie' – dat vier gulden kostte en de loper, de 'langemat', die zij zelf weefde.
Het boekje geeft ons allerlei kostelijke details, die ons de geschiedenis van dit poppenhuis en de verlangens van de inrichtster onthullen en waarvan wij bij de verschillende afbeeldingen nog veel meer details zullen geven.
Hier willen wij in het bijzonder ingaan op de stijl van elk der kamers, die ons een zuivere indruk geven van het huiselijk leven onzer voorouders.
Laat ons beginnen bij de entree: de vestibule (afb. 1) geeft ons een uitstekend idee van het 'voorhuys' van een woning met marmeren of gemarmerd geschilderde vestibule met 'een boog, die een portaal verbeelt'. Deuren en schilderingen zijn heel 'modern' van stijl. De profileringen van de deuren zijn nog volkomen in Lodewijk XIV stijl, maar wij zien dat de Amsterdammers meegaan met hun tijd: de schelpmotieven, die in het midden de deurposten bekronen en de versieringen boven de deuren vertonen een duidelijke asymetrie in hun ornament, een bewijs dat de 'style Louis XV' in Nederland omstreeks

1743, het jaar dat Sara Ploos van Amstel dit 'voorhuys' bij haar timmerman en schilder bestelde, de weg naar het noorden had gevonden. Ook in de decoratie van het plafond treffen wij hetzelfde compromis tussen deze beide stijlen aan en het hierboven genoemde 'orlosikassie' met klokje en de lamp in de vorm van een lantaarn harmoniëren wonderwel in dit milieu. Wij moeten ons dus voorstellen, dat wij door dit 'voorhuys' de woning betreden, die niet alleen bestaat uit 'moderne' kamers maar waarin dus ook de kamers uit één der oudere poppenhuizen zijn ondergebracht. Links van het voorhuys vinden wij de 'Musieksaal' met schilderingen aangebracht over de gehele wand. Een typische kamer uit een vroegere periode. De landschappen die op de wanden zijn geschilderd doorbreken als het ware de muren, zij geven ons een blik naar buiten in de vrije natuur, de natuur die de 17e eeuwse mens allerwege zo boeide en waarmee hij ook binnenshuis contact wilde hebben. Deze illusie van omringd te zijn door de natuur verhindert echter niet over deze landschappen heen – zoals dat ook op de met gobelins bespannen wanden in een van onze stijlkamers, afkomstig uit een grachtenhuis in Amsterdam, het geval is geweest – spiegels, schilderijen en wandluchters te hangen.
De Musieksaal wordt gekenmerkt door de typische sfeer van de zware Lodewijk XIV stijl, die wij in zo menig interieur uit het einde van de 17e- en het begin van de 18e eeuw plegen te vinden. Meubilair en inrichting sluiten hierbij aan – gedeeltelijk typisch Hollands, gedeeltelijk naar 'modern' Engels voorbeeld (p. 25) waarvan stoelen en tafel getuigen. Wij krijgen een prachtige indruk hoe zulk een kamer er oorspronkelijk heeft uitgezien, een indruk die een stijlkamer in onze Musea nooit zo zuiver kan geven omdat wij die nooit volledig kunnen meubileren en bewoonbaar maken. Maar in de vitrines van het Museum zult u het glas en zilver, het porselein en ook de meubels in groot formaat terug kunnen vinden en een rood damasten kamerjas die één van de heren draagt, vindt u in ons Kostuummuseum aan de Lange Vijverberg. Al deze miniatuur-objecten zijn in de meeste gevallen heel fijn van makelei en wanneer wij dit alles, behalve om het plezier om het kleine, ook uit cultuur-historisch standpunt bekijken, kunnen wij werkelijk het leven van onze voorouders uit deze periode weer mede beleven.
Wij verlaten de heren in de muziekkamer die na het spel op clavecymbel, gamba en fluit genieten van een pijp en een koele dronk. Rechts van het voorhuys komen wij in de z.g. 'porselynkamer' – eens de trots van iedere Nederlander die zich kon permitteren dit kostbare Chinese porselein aan te schaffen – een kamer, die wat de stijl betreft gedeeltelijk aansluit bij het voorhuys.
Laten wij weer even bij mevrouw Ploos van Amstel te rade gaan over dit vertrek. Zij vertelt ons, dat zich in een van de oude poppenhuizen een kleine porseleinkamer bevond. Zij liet die door haar timmerman Jan Meijjer inbouwen en omgeven door een moderne betimmering die deze knap aanpaste bij het oudere gedeelte in het midden.
Haast nergens is de belangstelling voor het blauw Chinees porselein en – wat later – voor de Japanse porseleinen, zo intens geweest als in Nederland. Van het ogenblik af dat – in 1603 – het eerste Chinese z.g. kraakporselein, zo genoemd naar de caraques, de Portugese schepen waarop het werd vervoerd – in Amsterdam werd geveild trachtte iedere Nederlander wiens financiën dit enigszins toelieten, zich tenminste een kabinet met glazen deuren aan te schaffen waarin de porselein uit de late periode van de Chinese keizer uit de Ming dynastie Wan Li († 1619) en zijn opvolgers en vooral later dan uit het 4e kwart van de

17e en de eerste 20 jaren van de 18e eeuw, de K'ang Hsi periode, een plaats vonden. Nog groter trots maakte echter de kamers uit, die tussen hun Europese of in Oosterse trant versierde betimmeringen étagères en planken telden die soms hele wanden in beslag namen, waarop het geliefde Oosterse porselein in grote hoeveelheden dicht opeen werd geplaatst.
In ons poppenhuis vinden wij op planken en consoles – 'cardoesjes' zoals zij worden genoemd – in porselein of in glas nagebootst, zulk een collectie bij elkaar. Voldoet en past in dit vertrek ook niet uitstekend het zwarte tafeltje in goudlak versierd? Nu wij een indruk hebben van een dergelijke kamer in het klein kunnen wij ons voorstellen hoe zulk een vertrek er moet hebben uitgezien: een gedeelte van zulk een betimmering met lakpanelen, consoles en porselein is naast het poppenhuis in het Museum opgebouwd. Eens sierde deze een kamer in Den Haag uit deze periode.
Door deze drie ruimten wordt onze aandacht wel het sterkst getrokken als wij het poppenhuis naderen.
Laat ons nu een vertrek bekijken op de 'lager gelegen' verdieping. Links een prachtige kraamkamer waar de kraamvrouw bezoek ontvangt, ook weer een kamer uit een van de oude poppenhuizen. Wat verwonderd merken wij op, dat in de typische laat-17e eeuwse stijl van de betimmering van deze kamer de roze-achtige moiré wandbekleding, die eens donkerder van tint was, niet helemaal past. Wij zouden hier een zwaardere bekleding verwachten. En wij hebben gelijk. In het boekje lezen wij 'deese kamer was met verguld pampier' (waarschijnlijk een nabootsing van goudleer) 'bekleet dat ik daar heb laate af doen en deselve met rooseroot moor (moiré) laate bekleeden, en voor het bekleede van deselve aan Henderik Meijjer volgens rekening betaalt f. 1 : 4' (een gulden en vier stuivers). Wilt u een idee krijgen hoe deze kamer er oorspronkelijk heeft uitgezien? Bekijkt u dan de entree van de stijlkamers in ons Museum, waar de wanden met goudleer zijn bekleed en waarin u precies zo'n type hoge schoorsteen aantreft. De eigenaresse van ons poppenhuis heeft dit inderdaad een kamer van groot belang gevonden, zoals zij schrijft 'na de bouorder geordeneert', d.w.z. gebouwd aan de hand van de principes van de architectuur-theoretici die hun verhoudingen bepaalden aan de hand van antieke maatstaven die het eerst door de bouwmeester Vitruvius (1e eeuw) in zijn tractaat over de bouwkunst waren vastgelegd en die in de periode van renaissance en barok in Italië, Frankrijk en ook in Nederland op de meest serieuze wijze bestudeerd en verwerkt werden. Verder vertelt zij ons 'de solder (plafond) met een blason en hoeken (rond het medaillon) door Van der Plas geschildert, alsmede het stukje in de schoorsteen (nu door een spiegel vervangen) en de leijst en pilasters'. Deze kamer is bijna geheel opnieuw door haar ingericht. De gordijnen en de hemel van het bed zijn van dezelfde moiré-zijde als de wandbekleding. De sprei borduurde Sara zelf. Hier geen 'Engelse stoelen', maar stoelen met getorste poten en hoge leuningen, en een ladenkastje met zilveren toiletstel. Een dergelijk stel van verguld zilver 'in het groot', van Haagse keuren voorzien, daterend uit de jaren 1653–1658 vindt u eveneens in de collectie van ons Museum. Het merendeel van het meubilair, zoals o.a. het kabinetje en de ladenkast en de meeste stoelen, is enkele tientallen jaren jonger dan de kamer zelve, zoals dat in ieder normaal bewoond huis pleegt voor te komen.
De kraamvrouw in 'blaauwe japon en schoudermanteltje' werd door Sara en 'nigt hooge-

huijse' aangekleed. Sara naaide ook ijverig mee aan 'valletjes om het ledecantje', geassisteerd door haar huisnaaister Johanna die 6 st(uiver) daags verdiende! Al met al krijgen wij ook over de oorsprong en de inrichting van deze kamer een uitstekende indruk. Sara Ploos van Amstel kan zich haar konstcabinet niet zonder tuin denken en zij plaatst die in de ruimte midden onder het voorhuys. Fantasie heeft zij stellig in ruime mate bezeten. Zij laat Jan Meijjer, haar timmerman, en Meester Buttener komen en die voeren haar plan uit. 'Voor het schilderen van de poort die voor deese kast (dat is het kastje dat passend werd gemaakt om tussen de andere vertrekken te worden geplaatst) en voor de tuyngesigten en perspective en de lugt, sijnde saame seeve stuks betaalt f. 18 : en nog aan hem voor het schildere van de grond van dees tuyn of die met steentjes gelegt was betaalt f. 6 : .' Zo wordt dus haar tuin-illusie verwezenlijkt.

De keuken rechts van de tuin is een lust voor het oog en de installatie bracht weinig moeilijkheden met zich mede, omdat het formaat bijna geheel in haar nieuwe kabinet paste. De drie meiden zijn gekleed in sitse jakken met witte schorten en muts. Een open vuur, tin en aardewerk in de kasten en rekken. Eenvoudige bematte stoelen zoals wij ze nog zo lang in kerken hebben gekend, fijn gevlochten mandjes, koperen vijzels en tondeldozen, blakers en strijkijzers, vergieten en borden van Delfts aardewerk. Op een rekje wat Japans porselein, echt of van hout en, in het laatste geval, door Buttener geschilderd 'als of het oprecht Japans porselein was'. Het 'silveren keukegoet' dat in de keuken stond laat zij vervangen door ijzeren voorwerpen: schoorsteenketting, aspot, haak, confoor, asschep enz., enz. en hiervoor betaalt zij tesamen aan haar neef Theodorus Ploos van Amstel twaalf gulden en twaalf stuivers. Een kleine ovale mat ligt op de tegelvloer. De wassen vruchtjes op een tinnen bord doen ons denken aan die op een 17e eeuws stilleven. Wij zien hier de typische grote vierkante keuken zoals wij die kennen in de onderhuizen van de huizen aan grachten en straten in Nederland uit deze tijd.

Nu gaan wij naar de bovenverdieping van ' 't pope of konstcabinet'. Het blijkt toch dat de interesse na het inrichten van de eerste twee étages iets is verslapt. Het boekje is niet vol en de uitgebreide beschrijvingen van aankopen en opdrachten houden op.

In plaats daarvan vinden wij in een tweede boekje in ander handschrift, een summiere opsomming van de inventaris der bovenverdieping. De inventaris van de 'solder' is van geen enkel commentaar voorzien. Genoemd worden 'een blad met twee schragies, een naymantie enz. – twe(e) stove en houdt(sic). Pers en mangel worden zelfs niet genoemd. Over de 'konstkamer' wordt iets meer gezegd. Voor wie als bezoeker van het Museum slechts door glazen ruitjes in het huis mag kijken is de opsomming van de inhoud juist van deze kamer wel een beproeving: een kabinetie met medaljes – een dito met boeken – een kabinetie met hoorens en schelpe... Details van al deze heerlijkheden uit de 'Kunst- und Wunderkammer' hierbij afgebeeld (p. 56-57-59-61) zullen de nieuwsgierigheid hiernaar enigszins kunnen bevredigen. Het is inderdaad een heel speciale ervaring te bladeren in deze boeken in miniatuurformaat, deze schelpen en muntjes in handen te hebben en te weten dat men hiermee bezig, interesse, genot en verpozing deelt van de zeventiende eeuwse en achttiende eeuwse mens.

Tenslotte vinden wij boven rechts van de zolder dan nog een kinderkamer – zoals alle kinderkamers altijd zijn geweest: een mengelmoes van vele zaken afkomstig uit het hele huis. Hier heeft men steeds veranderd, aangevuld en verwijderd, en dit is begrijpelijk,

omdat Sara Ploos van Amstel niet alleen ons poppenhuis bezat en nu eens dit, dan eens dat veranderde, hetgeen uit den aard der zaak in de kinderkamer het minst ingrijpend was. Bij de verschillende afbeeldingen die hierachter volgen zullen wij nader ingaan op de inventaris, van hetgeen de eigenaresse eens noteerde in haar 'Notitieboekje van het geen Ons het Cabinet No. 3 van veranderde kost en waartoe Wij door Jan Meijjer een núúwt hebben laate maaken in het jaar 1743.'

Béatrice Jansen

Introduction

In the year 1760, Sara Rothé, the wife of Jacob Ploos van Amstel, died in Amsterdam, and after her decease an inventory was drawn up which listed among other things, 'A Cabinet of Art Curios with all those Household Articles appertaining to the same'. This then was the dolls' house which has been the property of the Gemeentemuseum since 1919. It was never used by children as a plaything.

One asks oneself how a dolls' house such as this came into existence and the question is interesting for several reasons, even though it is doubtful if we shall ever know the rights of it and must continue to conjecture what the interests and intentions of its owner may have been. But in our particular case the history of the dolls' house is not completely veiled in mystery, because a practical housewife has kept a businesslike account of the varying fortunes of her dolls' house and the cost of everything it contained. All this we happen to know because there are two notebooks still extant and preserved alongside it.

Thus we read that on April 10th, 1743, Sara Ploos van Amstel attended an auction sale at 'The Keizerskroon' in Amsterdam, and there bought three cabinets with all pertaining thereto for the sum of f. 903, about £ 90. She thus became the owner of three different dolls houses, two of which dated from the Seventeenth Century. This we know not only from the style of the different rooms, but because we are also aware that they had been up for sale once before, in 1700.

Being a woman who kept up with the times, she will have wished tot have had these cabinets brought up to date, at least to some extent, and so she began by ordering a 'cabinet of walnut', the specimen in which our dolls' house is now housed, and as her note-book shows, this was bought on October 28th, 1743, and delivered at her house for the sum of f. 230 (£ 23).

She has put down very precisely all the expenses incurred in the furnishing of this and mentions exactly which items – from those bought at the auction – she intends to place in it. She therefore includes amongs other articles: 'a clock-case fashioned of smooth wood in the entrance hall' as having cost '4 gulden 16 stivers', in which there was 'a small gold pocket-watch costing f. 28 (£ 2.16.–.)',the lamp, 'a small lantern' for £ 4, and the strip of carpeting 'the long mat', woven by herself.

The booklet supplies us with all kinds of valuable information, revealing alike the history of the dolls' house and the wishes and ideas of its furnisher. When we deal with the illustrations, this will be fully set out in much greater detail.

Our intention is to particularize on the style of each room in turn, because these provide a clear picture of domestic life as it was lived by our Dutch forefathers. Let us start with the vestibule. This gives a very good idea of the entrance to a residence, having a marble or marbled hall with 'an arch which shall represent a portal'.

Doors and woodwork are both very 'contemporary' in style.
The relief work of the doors is still entirely in the fashion of Louis XIV but we can see that the people of Amsterdam moved with the times, i.e. the shell-motifs which crown the centres of the doorposts, and the ornamentation above the doors, alike betray a lack of symmetry, this being proof that the style of Louis XV in the Netherlands about the year 1743 had found its way to the north, because it was in that very year that Sara Ploos van Amstel gave orders to her cabinet-maker and decorator to construct this same 'entrance portal'.
In the decoration of the ceiling we find the same compromise between the two styles, and the 'clock-case' already mentioned, with the clock and lanternshaped lamp, harmonizes admirably with its surroundings.
We assume thus that one made one's way through this portal into the house itself, which consisted not only of 'contemporary' rooms, but also contained those from one of the older dolls' houses.
To the left of the entrance porch is the Music Room, in which the walls are covered all over with paintings; a room typical of an earlier period. The landscapes depicted on the walls give the effect of a division, as it were, allowing us to glance through into the natural scenery outside, that 'Nature' so dear to 17th and 18th Century hearts that the illusion of it needed to be preserved even when indoors. This illusion and preoccupation with natural scenery did not however prevent the owners from hanging up mirrors, pictures and wall-sconces on top of these same painted landscapes. This is the case, too, in one of our period-rooms where the walls are entirely covered by tapestries made to the exact measurements, stretched and attached like wallpaper. They came originally from a patrician house situated along the canals of Amsterdam.
The Music Room is characterized by the typically heavy Louis XIV style, so often found in many late 17th and early 18th century houses. Both furniture and furnishings stand in close affiliation (partly typical Dutch, partly contemporary English); these are facts to which chairs and table alike bear witness. One is thus able to gain a first-rate impression of what a room of this kind looked like originally, and such an excellent one can never be obtained as clearly when viewing a period-room in any of our museums, because it is not possible to furnish these in such a way as to make them appear quite complete and 'lived in'.
In the show-cases in our Museum you will be able to recognize 'full-sized' the glass, silver, china and furniture. The dressing-gown of red damask worn by one of the gentlemen is on view in the Costume Museum on the Lange Vijverberg 14.
The miniature objects are mostly very delicately fashioned and looking at this both from the viewpoint of cultural history as well as that of a natural delight in such tiny articles, we have the feeling of being able to enter more fully into the lives of our ancestors of that particular period.
We now take leave of the gentlemen in the Music Room who, having enjoyed the playing on the harpsichord and gamba, can now take to a pipe and a refreshing cool drink.
On the right of the portal we now enter the apartment known as the 'china-room', at one time the pride of every Netherlander who could afford to purchase this expensive Chinese porcelain. This room partly resembles the entrance hall in style.

But let us consult Madame Ploos van Amstel about this apartment. She tells us that there was a small 'china-room' in one of the older dolls' houses, and that she gave orders to her cabinet-maker, Jan Meyjer, to put one in and to enclose it in a frame of woodwork in more contemporary style, which he cleverly designed so that it blended with the older central portion.

Interest in this blue Chinese porcelain and also, rather later, for Japanese porcelain as well, was more intense in Holland than almost anywhere else.

From the moment that (in 1603) the first Chinese porcelain – known as 'Kraak-porcelain' after the Portuguese 'caraques' which brought it – appeared on the market, every Netherlander who could manage to afford it bought at least one glass-fronted cabinet in which to display porcelain from the late period of the Chinese Emperor Wan Li († 1619) and that of his successors as also in particular, later on, that of the last quarter of the 17th and the first 20 years of the 18th centuries, the K'ang Hsi period.

But a matter of even greater pride were those rooms which contained – between European and Eastern-styled and decorated woodwork – shelves running sometimes for the whole length of the walls, on which were ranged the much admired, immense amount of this Oriental China piled close together.

On shelves and brackets in our dolls' house we find a collection of it, imitated in china or glass. How perfectly the black table decorated in gold lacquer suits this apartment!

We have now gained a very good impression of what a room of this type looked like on a small scale, and so are easily able to imagine how a real apartment of the same sort must have appeared.

A portion of similar woodwork with lacquered panelling, brackets, and porcelain has been put up alongside the dolls' house in the museum. At on time this must have graced a patrician house in The Hague. These three spaces are what catch the eye before anything else as we approach closer to the dolls' house.

We will now examine the lower floor. On the left a fine example of a lying-in room where the recently confined wife would receive visitors, this again being a room from one of the older dolls' houses. We notice with some slight surprise that the rose-coloured moiré wall-hanging – at one time a darker shade – is a little out of place against the furniture and woodwork of this typical 17th century setting; one would expect a rather heavier, covering. And here we should be quite right, for in the booklet we read that, this room was hung with giltpaper (most probably an imitation of gold leather) which 'I have had removed and have let the same be hung with rose-red moiré and for the doing of this have paid Hendrik Meijjer f. 1.4 (2/4), such being his reckoning'.

If you would like to form a good idea of the original appearance of this room, then look at the entrance to the period rooms in the Museum, where the walls are hung with gold leather and where there is an identical high chimney-piece.

The owner of the dolls' house evidently considered this to be a room of importance, as she writes down; 'made after the rules of building as set forth', that is to say built according to the architectural principles of those theorists and following the ancient principles as defined by the master-builder Vitruvius (1st century A.D.) in his treatise on building. This was a work most seriously studied and adhered to in the Renaissance and Baroque periods in Italy, France, Holland and other countries. Furthermore, she goes on to describe

the attic with ceiling and corners (round the medallion) painted by Van der Plas, as was also the piece in the chimney (now replaced by a mirror) and the frames and pilasters'. This room she refurnished almost entirely. The curtains and draperies of the bed-tester are of the same watered silk as the wall-hangings, while the coverlet was embroidered by Sara herself. Here were no English chairs, but chairs with spindle-legs and high backs, also a chest of drawers (dressing table) with a silver toilet set. A similar set of silver-gilt 'full-size', with the hallmarks of The Hague, can be seen in our Museum collection as well. The greater part of the furniture, such as for example the cabinet, chest of drawers and most of the chairs, are however from a period some dozens of years earlier than the room itself, as is quite usual in any ordinary inhabited house.

The woman in childbed, wearing 'a blue dress and a shoulder-cape', was dressed by Sara and her cousin Hoogehuyse. Sara also most industriously sewed flounces on to the bedstead, assisted by her seamstress, Johanna, who was paid 6 stivers a day!

Taken all round, we obtain a very good idea of how this room and its furnishings must have looked at that time.

Sara Ploos van Amstel was not able to conceive of her cabinet of art curios without its having a garden attached to it, and this she placed in the central space under the entrance hall. She certainly was not lacking in imagination! She therefore gave orders to Jan Meijjer, her carpenter, and to Master Buttener to come and carry out her plans.

'For the painting of the porch which is in the front of this cupboard (this being the cupboard which had been made to fit in between the other apartements) and for the garden, views and perspective and the sky, being altogether seven pieces for the which to be paid f. 18, and also the same for the painting of the ground in this garden, and for that laid with pebbles, has been paid f. 6'. And so her vision of a garden took form.

The kitchen on the right of the garden is a pleasure to behold and fitting this out was a simple matter because it was of a size which went almost exactly into her new cabinet. The three serving-maids are dressed in chintz caracots, with white caps and aprons; an open fire, pewter and earthenware in the cupboards and on the racks; simple rush-bottomed chairs, of a kind with which we are familiar from their long use in our churches; finely-woven baskets, brass pestles and mortars, tinder-boxes, candlestick-holders, flat-irons, colanders and plates of Delft earthenware, some Japanese porcelain on a rack, genuine or else made of wood, in which latter case they will have been painted by Buttener, 'as if indeed it were true Japanese porcelain'. The silver kitchenware which had first been in the kitchen she replaced by utensils made of iron; a chain hanging from the chimney, a spitoon, hook, brazier, a coals shovel... and for all this together she paid her nephew, Theodorus Ploos van Amstel f. 12.50 (twelve gulden and twelve stivers). On the tiled floor is a small oval mat. The wax fruits on the pewter plate remind us of those seen in a 17th century still-life painting. We see here the typical large, square kitchen just as we know these in the basements of old houses, lying in rows along the sides of the canals and streets of the Holland of that time.

And now upstairs to the top floor of the dolls' curio-cabinet, and here it is plain that interest has waned to some extent after the furnishing of the first two floors. The book is not complete and the detailed descriptions of purchases and orders have been discontinued. Instead, we posses a second book in a different handwriting giving a short

and summary account of the items on the top floor. The inventory of the 'attic' provokes not a single comment.
A 'tray with two trestles, a sewing (workbasket) two foot-warmers and wood' are mentioned, while the press and mangle are not even named.
There is rather more said about the room with its art-curios. To anyone only able to peep, as a visitor to the Museum, through the glass window-panes, the contents of this room will be tantalizing in the extrem. They are summed up: a cabinet with lockets, ditto one with books; a small cabinet with cornucopia and shells...
Details of all these delights in the 'Art and Treasure Chamber' can satisfy our curiosity to some extent at least, and it is indeed a wonderful experience to browse among the tiny books, to let the little coins slip through one's hands, and in doing so to feel the intervening centuries melt away, and to be in touch with the interests, pleasures and pastimes of those who breathed and moved in the 17th and 18th centuries.
Finally, on the right of the attic is a children's room, one no different from what these have always been; a mixture of objects taken from all over the house.
There have been alterations, additions and clearances made, but all this is understandable because Sara was not the exclusive owner of the dolls' house and so it came about that first one thing and then another was changed, and in the nature of things such changes would be less drastic in a nursery than anywhere else.
The various illustrations which follow will delve deeper into all these matters with the help of the inventory, as was noted down by the owner in the 'account book of all that which Cabinet No. 3 hath cost to alter, and that a new one was commanded to be made, as was therefore done, by Jan Meijjer, in the year 1743'.

Béatrice Jansen

Een rondgang door het poppenhuis

A guide to the dolls'house

1

Het Voorhuys

'Dit voorhuys en gank is door Mr. Buttener geschil(dert) als of die gestikkedoort was, en vijf deuren daar in als glat hout, en de cousyne gemarmort en de vloer als witmarmor geschildert en hem daarvoor betaalt f 25 : – :'

Typisch hollands zijn de enkele niet geschilderde, maar houten deuren die zwaar van lijstwerk zijn en waarbij de asymetrie in het schelpornament de enige lichtere noot is, die wijst op de overgang naar de Lodewijk XV stijl. Mr. Buttener slaagde er uitnemend in het gebruikelijke stucadoorswerk in portalen en plafonds met zijn schilderwerk te benaderen. Het bedrag van f 25,– is ook aanzienlijk en vertegenwoordigt in onze dagen ongeveer 250 gulden.

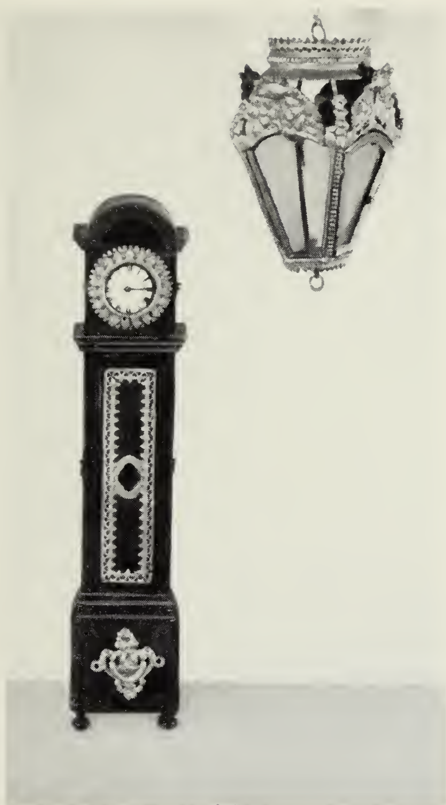
'In dit voorhuys of gank leyt een langemat die wij geweeven hebben'...
De loper in geel en zwart geweven is uitgevoerd in z.g. Brettchenweberei of kaartweefsel.
'In dit voorhuys hangt een lanttarentje daar ik voor betaalt heb f 4 : – : -.

'Een orlosikasje van glat hout door Meyjer gemaakt en aan hem daar voor (met het kooperwerk dat daar aan is) betaalt ... : ... f 4 : 16, in dit boove staande kasje leyt een klyn gout sakorlositje met een dito kettinkje daaraan mijn man aan Thr Burrius voor dat orlosetje betaalt f 28 : –'.

De staande klok mocht niet ontbreken in een Nederlandse woning. De uitvoering in notenhout is eenvoudig en haalt niet bij de kwaliteit waarin sommige zeventiende eeuwse meubeltjes uit de oudere poppenhuizen zijn gemaakt.

2

De Musieksaal

'terseyde dit voorhuys is de geschilderde kaamer, de musieksaal geplaatst'.

De Musieksaal

Een van de wandschilderingen die uitgevoerd werd door de schilder David van der Plaats, de oorspronkelijke eigenaar van het poppenhuis, waartoe ook deze kamer behoorde. Wie zich in deze kamer bevond kon waarlijk de illusie koesteren zich in de vrije natuur te wanen, hetgeen in deze tijd waarin de belangstelling voor de natuur zo sterk was, tot de wensen van de eigenaars van een huis placht te behoren.

'In deese kaam(er) hange aan witteseydestrikjes ses silverde arremblaaker(s) waar van vier te voore in het cabienet No 2 geweest syn, en de ander twee heb ik daarbij laate maaken, en kosten f 1 : 18'.

'In deese geschilderde kaam(er) staat de clavesinbaal die te voore in het cabinet No 3 gestaan heeft, dog die is door Mr Buttener in het geheel opgeschild(erd). En hem daarvoor betaald f 1 : – . . .
op het clavesimbaal lessenaarte, leyt een muziekboek, en in een laatjes van een taafeltje in dieselfde kaamer leggen nog drie dito musiekboekjes, en twee fluyten . . . nog is in deese kaamer of musieksaal een fiool de gamben . . . De instrumenten en boeken zijn alle afkomstig uit 'het cabinet No 3'.

De Musieksaal

'Op twee van deese stoeltjes – sitte twee wassepoppetjes die boodenaar gemaakt heeft en die behalve de kleren mij kosten f 3 : –. Deese poppetjes syn als heeren gekleet door Mr. Castang'.

De ene man is gekleed in een rode damasten kamerjas, de ander in zwart fluwelen broek met wit en roze zijden gestreept vest en jas afgezet met goud passement. Steek, degen en handschoenen van deze bezoeker liggen op de stoel.

Het meubilair in de musieksaal is voor een groot gedeelte door Mevrouw Ploos van Amstel vernieuwd. Zij bestelde 'een glat nuuwmoodis taafeltje met een laatje daarin – f 1 : 23 : – 6 engelse stoeltjes met root fluweel bekleet tezamen voor dertien gulden en 10 stuiver – twee ivoore gerredons (guéridons) als glat hout geschildert'.
Wij zien dat oudere en nieuwe meubels in één vertrek tesamen worden gebruikt, wat in een normaal bewoond huis ook gebeurt, waardoor wij een indruk krijgen van een kamer zoals hij in werkelijkheid bewoond werd.
Het blijkt hier dus dat men ook belangstelling had voor de meubelstijl die op dat ogenblik in Engeland in zwang was en dat er voldoende engelse voorbeelden voorhanden waren om naar te werken.

De Musieksaal

De zilveren wandarmen – of wandblakers – maakten in deze kamer met de kandelaars de verlichting uit daar het niet mogelijk was een kroon aan de zoldering te hangen omdat daarin een schildering was aangebracht. Dat is ook het geval in de stijlkamer in het Museum, waarvan de wanden met gobelins uit Oudenaarde zijn bespannen.
In kwaliteit is er verschil tussen de oorspronkelijke wandluchters en die welke werden bijgemaakt. De oorspronkelijke dragen Haarlemse zilvermerken. De kandelaars zijn mooie kleine exemplaren in Lodewijk XIV stijl.
Uit de 17e eeuwse poppenhuizen zijn ook afkomstig het zilveren kwispedoortje, het tabakscomfoor en de tabakspot van zilver filigrain: 'nog staat op dat taafeltje een silvere(n) draatwerk toebaksdoos, een silvert quispedoortje en een dito convoortje'. Modern, 'nuuwmoodis' noemt Mevrouw Ploos van Amstel het 'schenkbort met hoeken', dit is het presenteerblaadje met gelobde hoeken, wat haar twee gulden en 14 stuivers kostte.

'Nog staat op een taafeltje een fraay kannetie met een gout litje daar op en een groen (sic – het is blauw groen) glaase flesje met een gout stopje daar op'.
Het flesje heeft de typische eenvoudige vorm van de Nederlandse glazen flessen uit de 17e eeuw, die wij in kleurloos glas en in groen, blauw en paars kennen. Deze soorten flessen werden o.a. gegraveerd door de bekende glasgraveur Willem van Heemskerck, waarvan het Museum o.a. een prachtig blauw gegraveerd exemplaar bezit dat 1682 is gedateerd.
Op de bladen en in de kasten zien wij nog allerlei soorten 17e eeuws Hollands glaswerk: 'roemertjes, kellekjes en bierglaasjes' van groen en kleurloos glas, een enkel maal met blauwe pootjes.
In de zilveren wijnkoeler staan enkele grovere groene flessen.

Vele kleinigheden zijn de moeite waard om afzonderlijk te worden bekeken. Dobbelstenen en speelkaarten, het gouden inktkokertje en het gouden tafelbelletje, het schaakspel en de stenen pijpjes.

3

De Porseleinkamer

'in de ander sykaamer (is de porselynkaamer) dat een klyn hallef rond kasje was (is te voore in het cabinet no 2 geweest) ik heb door Jan Meyjer een groote kast tot een seykaamer laate maake daar op een trapje dit klyne kasje middenin staat – terseyde agttien cardoese en vier groote spiegelleyste en lambriesering ik heb voor het maake van dit houtwerk betaalt – f 10 : – :'.

'Blaauwporselyn of naagemaakt glaswerk'
Het 'chinees blauw', dat in deze kamer staat is in beschilderd opaak glas uitgevoerd, een getrouwe kopie van het blauw Chinese porselein uit de huizen van die tijd. Hier zien wij vormen die geheel chinees zijn, vormen die in China werden gemaakt voor de Europese, in dit geval hollandse markt, terwijl een enkel maal een typisch chinese vorm op wonderlijke wijze van een oor is voorzien door de nederlandse maker, zoals b.v. bij de kalebasvormige vaas het geval is.

'Blanc de Chine'
'en nog staat op verscheyde cardosjes terzijde de porselynkaamer dit volgende goet: ses heele fraaye witte porsely(nen) Beeltjes, vier witte bagyne potjes met opwerk en vier witte flesjes met lange halsjes deese 14 stuks syn tevoore in het cabienet No 2 geweest'.

Deze in opaak wit glas uitgevoerde nabootsingen van het chinese z.g. blanc de Chine, die uit één van de oudere poppenhuizen afkomstig zijn, bewijzen ons dat men in Nederland toen reeds belangstelling had voort dit soort Chinees porselein. Het soort potjes 'met opwerk', d.w.z. in reliëf versierd, horen tot de mooie producten uit de K'ang Hsi (1662–1722) en Yung Cheng (1722–1735) periode.

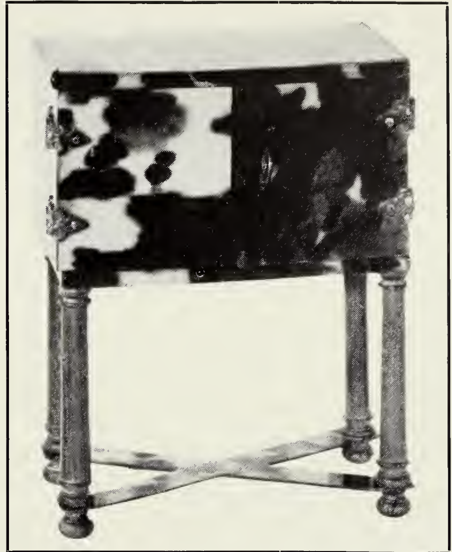

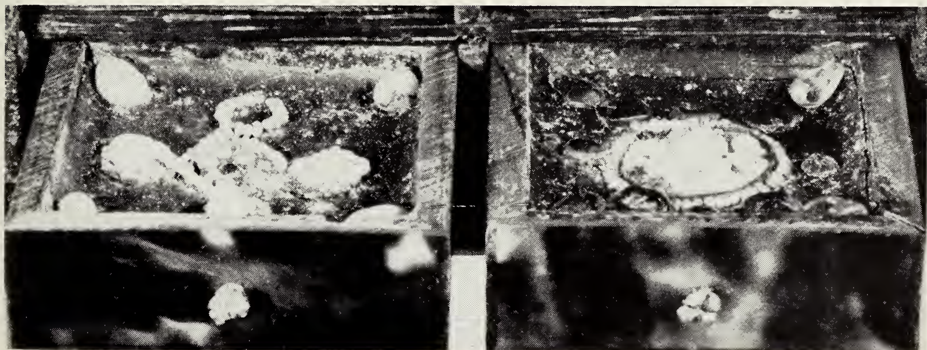
De Porseleinkamer

'en in het midde van het hallef ronde kaamertje staat een seer fraay van schilpat gemaakt cabienetje met soliede henkseltjes en slootje – hier in is een groot en vier klyne laatjes daar in leggen alderly hoorentjes en (s) chelpjes en in een laatje verschyde steentjes in was geset'.
Schildpad behoorde tot de kostbare materialen waarmee in de zeventiende eeuw lijsten van spiegels en schilderijen en ook een enkel maal panelen van kasten plachten te worden bekleed. Dit kastje is een typisch voorbeeld van een 17e eeuws verzamelkastje, hetgeen ook uit de inhoud blijkt.

'En in deze kaamer staan vier engelse stoeltjes met geel sattijne sittinkjes. Die stoeltjes koste ons 45 st. het stuk is f 9 : – :'
Het tafeltje in zwartlak en goud behoort tot meubels versierd in de z.g. chinoiseries-stijl. Tijdens het bewind van Lodewijk XIV in Frankrijk ontstond een grote belangstelling voor allerlei versieringswijzen ontleend aan de kunst van het Verre Oosten; men copieerde en interpreteerde op eigen wijze oosterse motieven en de resultaten hiervan worden 'chinoiseries' genoemd. Ook in Nederland vond deze stijl toepassing.

4

De Kraamkamer

'De kraamkamer volgt nu en is een kaamer die te voore in het Cabinet no 3 geweest is en daar uijt gesaagt, en aan Jan Meyjer voor het versteel (sic) van deselve en het maake van een sekreet daar in betaalt . . . f 2 : – : –'.
'In deese kaame(r) sit op een stoeltje een poppetje dat een kraamvrouwtje verbeeldt met een blaauwe japon en een schouwermantelje om, dit is door Nigt Hoogehuyse en mij gekleet en nog een daame met een rooserooje sak en een genaayde witte sattyn rok daar onder en met swart hangent haar gekapt. Dit is door Jr. Castang gekleet en heeft fijne steentjes in de oore, (die dit poppetje eer het vernúút was ook heeft aangehat). Deese poppetjes sijn byde nuuw hoofjes en hantjes aangemaakt.'

De Kraamkamer

Op het 'luyermans taafeltje', waar van de laden met 'een wit genaayt en een Chits (chintz) popp(e) deekentje en 8 luyertjes' gevuld zijn, staat een compleet zilveren toiletstel. Een kapspiegel geflankeerd door twee kandelaartjes, twee borstels, twee ronde dozen en een rechthoekige kapdoos, waarin de kammen worden bewaard. Dit zilver heeft geen zilvermerken, maar het is in elk geval 17e eeuws. We weten dit, omdat het afkomstig is uit de oudere poppenhuizen – maar wisten wij dit niet, dan zouden wij het toch o.a. aan de hand van de vorm van de kandelaars in de tweede helft van de 17e eeuw kunnen dateren. Het is wel een toeval dat wij dit toiletzilver kunnen vergelijken met een verguld zilveren toiletstel in de Museumcollectie dat in Den Haag is gemaakt tussen 1653–1658 en dat wat de strakheid van vorm betreft er veel overeenkomst mee vertoont.

Het kabinet hoort in de 18e eeuw tot de karakteristieke meubels in een hollandse huishouding. Het herbergt in de meeste gevallen de linnenkast, waarin beddegoed en damast ligt gestapeld. Na het mangelen werden de punten van lakens, tafelkleden en servetten zorgvuldig bijgerekt. Het linnengoed werd volgens bepaalde regels gevouwen en ging, voordat het in het kabinet werd gelegd en met rode linten om de stapeltjes was voorzien eerst in de linnenpers.

De blauwe japon is volledig intact al is hij natuurlijk enigszins verschoten. De 'daame' draagt een aan de voorzijde geheel verschoten japon van rozerood satijn, een z.g. 'sak', d.i. de Nederlandse benaming van een japon met z.g. Watteau-plooi, waarbij de stof ter weerszijden van de middenruglijn bij de halsuitsnijding in plooien wordt gevouwen en van daaruit tot onderaan toe neervalt.

5

De Tuin

'Tussen deese kraamkaamer en de kookkeuken is een kast geplaatst die een tuyn verbeelt...'

‘en voor de tuyngesigten en perspective en de lugt betaalt f 18 : –’.
‘regt in het midde van die tuyn of plaas agter aan, staet een gesneede sitbank die tevoor in het cabinet no 3 is geweest . . .’

De ‘tuyngesigten en perspective’ laten ons de typische tuin zien waarbij de strenge lijnen van de geschoren hagen geheel aansluiten bij de architectuur uit deze periode.
De wat ongemakkelijke ‘gesneede sitbank’ is een veel voorkomend meubel. Een dergelijk exemplaar in groot formaat staat opgesteld in één van de Museumzalen.

‘Voor het maake van een marmersteenen parterre en petestalletje met couleure ingelegt f 24 : – op dit petestalletje is een loot beeltje dat door Mr. Sluys gemaakt is en vergult door Mr. Buttener . . .’

6

De Keuken

'Nuuw volligt daarnaest de kookkeuken, deese is te voore in het Cabienet No 3 geweest en daar uyt gesaagt en wat verhoogt. Aan Jan Mijjer voor het vermaake daarvan betaalt f 1 : 10 en aan Mr ten Osselaar voor het opschildere van de solder van deese keuken en het vernisse van de steentjes (= tegels) f – : 12.'

De Keuken

Nog staat in deze kookkeuken een net gekleede meyt op zijn ouwerwets met strikke op het hooft en in het reygelijff met een tas met een zilver beugel op zij en een silvert tuygje op zij daar aan een kookertje tot een mesje en vorkje een naaldekokertje en een zilvert schaartje met een zilvert haekje aan de riem die om het leyf is, en schuyfjes aan de tas en tuygje...'

'Regt uyt in het midde van deese keuken was een poppetinnekast ik heb hierin een kaskleetje met een kan(t)je en onder een dito kleetje dog sonder kant gemaakt...'

Toen er eenmaal Delfts aardewerk werd vervaardigd werd er bij de maaltijden veel minder tin en geïmporteerd Duits steengoed gebruikt. Dat neemt niet weg, dat tin in de keuken nog lang in gebruik bleef. Een tinnen bord met wassen vruchten zoals o.a. in deze keuken voorkomt, zien wij vaak weergegeven op 17e eeuwse stillevens.'

De Keuken

Behalve tin kwam het Delfts aardewerk in gebruik en in deze keuken zien wij voorbeelden van eenvoudige niet beschilderde, Delftse vergieten en potten. Daarnaast is er een enkel voorbeeld van een stevige kan van grijs steengoed met blauw versierd, en enkele inmaakpotten, zoals die uit het Rijnland werden geïmporteerd.
Het bordenrek geeft aardige voorbeelden van blauwe Delftse bordjes met een decor van bloemen, die echter niet in de inventaris worden vermeld.

'... Japans poppetheegoet dat ik allang voor mijn trouwe gehad heb...'

Deze kleine voorwerpen van Japans porselein die Mevrouw Ploos van Amstel nog bezat uit haar jeugd zijn eigenlijk iets te groot van formaat in dit poppenhuis. Het is evenwel interessant te weten dat dit porselein als – zeer zeker duur – speelgoed omstreeks 1730 in gebruik is geweest.

7

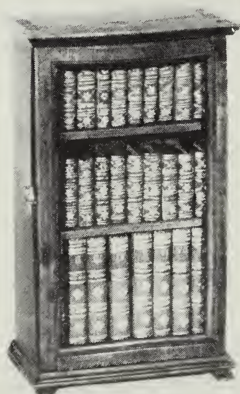
De Konstkamer

'Twee schilderije, een spiegel, een tafeltie waarin twee boekies, vier stoelties, een kabinetie met medaljes een dito met boeke, een kabinetie met hoorens en schelpe, een rustban(k) met zijn toebehoren'.
Zo luit de opsomming van de voorwerpen in de konstkamer in het tweede boekje dat bij het poppenhuis hoort.

Stoeltjes en rustbank in deze kamer zijn stellig afkomstig uit het oudere poppenhuis. De stoeltjes zijn met fluweel bekleed en hebben de typische vorm van de 17e eeuwse laat-renaissance stoel met rechte leuning en getorste poten. De bank past wat de stijl betreft hierbij. De meubeltjes zijn mooier van makelei dan de engelse stoeltjes die gemaakt werden voor Musieksaal en Porselynkaamer.
De bekleding van de kussens van de bank is uitgevoerd in rood, groen en geel en vervaardigd in de z.g. 'point de Hongrie', een borduurtechniek die in de 17e eeuw veel toepassing vond.

'Een kabinetie met boeke'. Het boekenkastje met glazen deuren is eenvoudig van vorm en vervaardigd van notenhout. De acht in rood marokijn gebonden deeltjes op de onderste plank bevatten prenten met voorstellingen uit het Oude- en Nieuwe Testament. In deel VI is o.a. 'De Vlucht naar Egypte' afgebeeld. De 20 deeltjes op de overige planken zijn eveneens in rood marokijn met goud gestempelde banden uitgevoerd en behelzen 'De Dooling van Olisses in vierentwintig boeken' 1744., een nederlandse prozavertaling van Homerus' Odyssee. In 18 deeltjes lezen wij telkens één boek van de Odysee – de zes laatste boeken zijn waarschijnlijk niet gereed gekomen en de plank is volgemaakt met twee boekjes in dezelfde band met prentjes. De tekst is geschreven.

MATHÆI. 2.
4
Ioseph Vlucht naer Egipten.

Het 17e eeuwse landschap met koeien is ook uit een ouder poppenhuis afkomstig en zal waarschijnlijk ook door David van der Plaats zijn geschilderd.
Temidden van deze 17e eeuwse meubels hangt een verguld spiegeltje in Lodewijk XV stijl, een heel getrouwe weergave in miniatuur van de bekende Lodewijk XV spiegels, die wij zo vaak in hollandse huizen aantreffen.

'Een kabinetie met hoorens en schelpe' is vervaardigd uit notenhout en met gebrand palmhout ingelegd. De pootjes zijn van ebben en de knopjes van eikenhout. Dit verzamelaarskastje bevat een schelpenverzameling in miniatuur. Het verzamelen van schelpen in kasten met grote en kleine laden komt in de 17e en 18e eeuw heel veel voor. Diverse kasten van groot formaat met een dergelijke indeling in laden staan ook in de Museumzalen. Achter het middelste deurtje bevindt zich een spiegeltje met een doorkijk. In de zijvakjes zijn rollen papier geplaatst.

'Een kabinetie met medaljes'. Dit laat-17e eeuwse kastje is eveneens uit notenhout vervaardigd en met een lichtere houtsoort ingelegd. De laden zijn aan de binnenzijde met rozenrood satijn bekleed en met passement omzoomd.
De inhoud van de laatjes behelst o.a. drie kopeken, Rusland, 16e–17e eeuw; $^1/_4$ dukaat, Aartsbisdom Salzburg, 1662; twee Duitse penninkjes met het Onze Vader, einde 17e eeuw; $^1/_{16}$ dukaat, Neurenberg, ca 1700; $^1/_4$ dukaat Fr. Wilh. Mecklenburg-Schwerin (1692–1713); $^1/_2$ dukaat, Pruisen 1714; Vriendschapspenninkje, 1746; z.g. 'maundy penny', (uitgereikt bij de Voetwassing op Witte Donderdag,) Engeland, George III (1760–1820).

WIL AAN U DOEN
GULHARTIGE
VRIENDSC:

8

De Kinderkamer

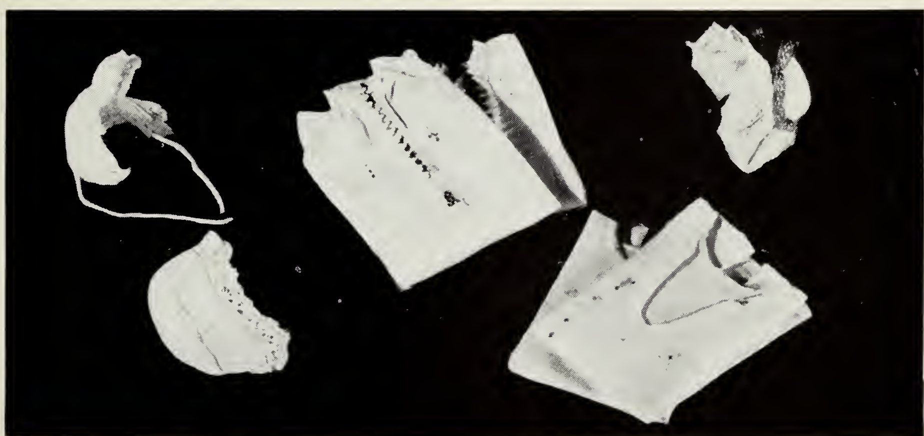
'op de kindere een kassie met silver poppegoet, een spiegeltje, een schilderijtje, een tafelstoeltie, een kakstoeltie, een siekestoeltie, een ordienaar stoeltie, een kindere mantie, naymantie, bakermatie . . .'
Het 'silver poppegoet' en het kastje staan niet meer op de kinderkamer. Het mooie bed met de satijnen gordijnen met passement afgezet komt stellig uit een der oudere poppenhuizen.

Tafelstoeltie – kakstoeltie – ordienaar stoeltie
Dit typische kinderkamer-meubilair is eenvoudig van makelei. De kinderstoel met hoge rug is blauw geschilderd en met gele ornamenten versierd. Deze vorm van kinderstoel vinden wij o.a. ook in Delfts aardewerk.

Enkele voorbeelden van de 'kinderwas'.

9

De Zolder

Op de mangel, of linnenkamer, die zich op zolder placht te bevinden, zien wij allereerst de mangel en de linnenpers waarin het feilloos gevouwen linnengoed werd gelegd vóór het in de linnenkast werd geborgen. Voorts staan er allerlei wasmanden en houten mangelbakken waarop de was vóór het mangelen werd neergelegd.

Diverse mandjes – mangelbak – mangelbak met sitsen en linnengoed.

